

ΣΤΑΜ. Κ. ΚΑΡΑΤΖΑ

ΗΤΑΝ ΦΙΛΟΠΟΛΕΜΟΙ 'Η ΑΠΟΛΕΜΟΙ
ΟΙ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΟΙ;

[ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ]

Με το μικρό αυτό άρθρο θα ήθελα να διασαφήσω ένα πρόβλημα που γεννήθηκε χωρίς λόγο σχετικά με την κλίση των βυζαντινών Πελοποννησίων προς τον πόλεμο ή την απαστροφή-τους προς αυτόν. Το πρόβλημα γεννήθηκε από τη λαθεμένη ετυμολογία του όρου Τσάκονες και τη στενή ερμηνεία ενός και μόνον χωρίου βυζαντινού συγγραφέα.

Έχει παρατηρηθεί ότι οι κάτοικοι ορισμένων περιοχών, για λόγους γεωγραφικούς, ιστορικούς, κοινωνιολογικούς (κάποτε πολιτικούς) ή απλώς εξαιτίας της φύσης του εδάφους, επιδίδονται κατά προτίμηση σε τούτο ή εκείνο το επάγγελμα και αποκτούν ορισμένα χαρακτηριστικά. Έτσι διαμορφώνεται μια τοπική ψυχολογία που μεταδίδεται από γενιά σε γενιά και δίνει συχνά αφορμή στους ομοεθνείς ή ξένους ομόρους να τους χαρακτηρίζουν με διάφορα επίθετα: φιλοπόλεμοι, απόλεμοι, φιλόξενοι, αφιλόξενοι, αφελείς, πονηροί, φιλόμουσοι, αγροίκοι, καθαροί, ακάθαρτοι, κλέφτες - κατσικοκλέφτες, τίμιοι, μπεσαλήδες, μπαμπέσηδες, σπιούννοι, μαστόροι, χτίστες, γαλατάδες, κρεμμυδάδες κ.π.ά. Κάποτε τα χαρακτηριστικά αυτά ή τα επαγγέλματα στα οποία επιδίδονται οι κάτοικοι ορισμένων περιοχών εξακολουθούν να επιζούν και να ασκούνται από παράδοση και μετά την εξαφάνιση των όρων που τα γέννησαν.

Για παράδειγμα μπορούμε να αναφέρουμε τους Έλληνες χωροφύλακες, που, στη μεγάλη-τους πλειονότητα, είναι Μανιάτες ή Κρητικοί, ενώ είναι γνωστό πως δύσκολα θα συναντούσε κανείς οπουδήποτε στη Γαλλία χωροφύλακες που να μην είναι Κορσικανοί. Λόγοι ιστορικοί και πολιτικοί για τους Κρητικούς, ανάλογοι, μαζί με τη φτώχεια του εδάφους, για τους Μανιάτες συντέλεσαν στη δημιουργία της ροπής προς το επάγγελμα του χωροφύλακα. Ανάλογα αίτια μπορούμε να φανταστούμε για τους συμπατριώτες του Βοναπάρτη και άλλα για όσους στρέφονται προς άλλα επαγγέλματα και διαμορφώνουν άλλους χαρακτήρες.

Νεώτεροι Έλληνες και ξένοι επιστήμονες, ξεκινώντας, φαίνεται, από τέτοιες παρατηρήσεις, θέλησαν να ερμηνεύσουν περιστατικά και στάση των Πελοποννησίων της βυζαντινής περιόδου ως ενδεικτικά της κλίσης ή απαστροφής-τους προς το πολεμικό επάγγελμα, ως στοιχεία καταρτιστικά του τοπικού χαρακτήρα-τους.

Ο χαρακτηρισμός των Πελοποννησίων ως φιλοπόλεμων ή απόλεμων ξεκινά από ένα ψευδοπρόβλημα, που στηρίχθηκε στην ετυμολογία του ονό-

ματος ενός μέρους των σημερινών κατοίκων της χερσονήσου, των Τζακόνων ή Τσακόνων,¹ που δήθεν συνδέεται με το Λάκωνες ή *Εξωλάκωνες, και σε μια μαρτυρία του Πορφυρογέννητου που αναφέρει ότι οι Πελοποννήσιοι προτίμησαν να συμβάλουν οικονομικά για μια εκστρατεία στην Ιταλία, παρά να πάρουν μέρος προσωπικά σ' αυτήν.

Αρκετά βυζαντινά κείμενα αναφέρουν τον όρο τζάκωνες (τζάκωνες) ή τζέκωνες ως στρατιώτες που ξέπεσαν και χρησιμοποιούνταν ως φρουροί των κάστρων, δηλαδή όνομα επαγγελματικό χωρίς ένδειξη καταγωγής και όχι εθνικό, όπως είναι σήμερα (και από αρκετούς κιόλας κιώνες) εντόπισμένο ιδίως στην Πελοπόννησο, στο νοτιοανατολικό-της μέρος. Η ετυμολογία Τσάκωνες < Λάκωνες ή *Εξωλάκωνες οδήγησε στη σκέψη ότι οι Πελοποννήσιοι ήταν φιλοπόλεμοι, αφού απ' αυτούς στρατολογούσαν στο Βυζάντιο τους φρουρούς των κάστρων και τους έστελναν μάλιστα στα πέρατα της αυτοκρατορίας, όπου άφησαν γλωσσικά και τοπωνυμικά κατάλοιπα. Το χωρίο του Πορφυρογέννητου από την άλλη μεριά οδηγούσε στην αντίθετη υπόθεση ορισμένους ερευνητές: Για να μη θέλουν οι Πελοποννήσιοι (άρα και οι Τζάκωνες) να εκστρατεύσουν οι ίδιοι στην Ιταλία, παρά να δώσουν χρήματα και άλογα, θα πει ότι ήταν απόλεμοι, μαλθακοί όπως θα λέγαμε σήμερα.

Η αντίφαση αυτή είναι αφύσικη και πρέπει να μην οφείλεται στα πράγματα, παρά σε κακή ερμηνεία ή λειψή έρευνα των μαρτυριών που έχουμε από την εποχή. Ας εξετάσουμε τα πράγματα από κοντά για να δούμε πώς ερμηνεύεται η αντίφαση των χαρακτηρισμών, ξεκινώντας απ' όσα ειπώθηκαν κατά τους νεώτερους χρόνους και από λεπτομερέστερη έρευνα της γραπτής παράδοσης.

Ο Κ. ΑΜΑΝΤΟΣ, μιλώντας για το σερβικό όρο cakonstvo,² ελληνικό αντίστοιχο «φύλαξις τζακονική», που εδήλωνε το 14. αιώνα είδος υποχρεωτικής φρουράς, πολιτοφυλακής, την οποία ήταν υποχρεωμένοι να ασκούν διαδοχικά οι κάτοικοι ορισμένων χωριών, γράφει ότι δε βλέπει στον όρον αυτό τίποτα το παράξενο, αφού είναι γνωστό πως, από την εποχή του Πορφυρογέννητου (10. αι.), οι Τσάκωνες (δήθεν *Εξωλάκωνες της Πελοποννήσου)³ στρατολογούνταν μαζικά και στέλνονταν ως στρατιώτες παντού στο βυζαντινό κράτος. Ο ίδιος ιστορικός, σε μιαν άλλη ευκαιρία, γράφει πως στη Σίλλα της

1. Έτσι ονομάζεται σήμερα μέρος των κατοίκων της αρχαίας Κυνουρίας, που μιλεί διάλεκτο που διατηρεί στοιχεία της αρχαίας νεολακωνικής.

2. *Ελληνικά*, 3 (1933) 533.

3. Ο Πορφυρογέννητος ωστόσο, μνημονεύοντας τον όρο «τζέκωνες», δεν αναφέρει ότι πρόκειται για στρατιώτες που κατάγονται από την Πελοπόννησο. Νομίζω μάλιστα ότι αποδεικνύω πως ο θεσμός των «πτωχευσάντων» αυτών βυζαντινών στρατιωτών πρέπει να λειτούργησε αρχικά στην Ανατολή. Βλ. STAM. C. CARATZAS, *Les Tzacones*, Βερολίνο - Νέα Υόρκη, De Gruyter 1976, ιδιαίτερα σσ. 168 εξε.

Καππαδοκίας (διάβαζε Λυκαονίας) μια συνοικία ονομαζόταν Τσακωνιά. Αν, λέει, η παράδοση είναι σίγουρη, πρόκειται, κατά τη γνώμη-του, για εγκατάσταση στην κωμόπολη αυτή στρατιωτών που κατάγονταν από την Τσακωνιά (της Πελοποννήσου). Οι Τσάκωνες, ως ορεινοί, ήταν καλοί στρατιώτες και υπηρετούσαν σε πολλά σημεία του βυζαντινού κράτους, το οποίο, όπως και η Ρώμη, τοποθετούσε παλαίμαχους στρατιώτες σε διάφορες περιοχές. Δεν πρέπει λοιπόν να παραξενευόμαστε καθόλου αν στρατιώτες από την Τσακωνιά (της Πελοποννήσου) είχαν εγκατασταθεί στη Μικρασία.⁴

Την υπόθεση αυτή που αναφερόταν σε δήθεν εγκατάσταση φιλοπόλεμων κατοίκων της Ν. Α. Πελοποννήσου στη Σίλλη της Λυκαονίας είχαν υποστηρίξει ήδη και παλαιότεροι Έλληνες συγγραφείς αναφέροντας και σχετικούς θρύλους.⁵ Ένας νεώτερος μάλιστα απ' αυτούς, ο Γ. ΣΚΛΙΕΡΗΣ,⁶ στηριγμένος σε υποθέσεις του Σάθα, ταυτίζει Τσάκωνες της Μικρασίας με Κυνουρίους και τους χαρακτηρίζει «ήρωικούς και αδάμαστους».⁷ Τέλος, εντελώς πρόσφατα, νέος φιλόλογος, ξεκινώντας από φωνητικό φαινόμενο της τσακονικής διαλέκτου της Κυνουρίας, νομίζει ότι Πελοποννήσιοι (Τσάκωνες) είναι οι «πρώτοι ίκανοί άνδρες» τζέκωνες του Πορφυρογέννητου, που στρατολογούνται από τις «δωρικές» φυλές της χερσονήσου για να επανδρώσουν ειδικά στρατιωτικά σώματα.⁸ Θα έλεγε κανείς ότι συνδέονται έτσι με τις πολεμικές παραδόσεις των αρχαίων Σπαρτιατών!

Από το άλλο μέρος ο HUBERT PERNOT, που εκτός από τη βιβλιογραφία, πήρε τον κόπο να επισκεφθεί προσωπικά τη σήμερα λεγόμενη Τσακωνιά και να γνωρίσει από κοντά τις ασχολίες και το χαρακτήρα των κατοίκων-της, γράφει: «Il résulte de ces diverses citations que les Tsakoniens⁹ étaient employés couramment comme soldats de métier, gardiens de

4. *Ελληνικά*, 10 (1938) 212. Πβ. H. PERNOT, *Introduction à l'étude du dialecte tsakonien*, Παρίσι 1934, σ. 147 εξξ. Ο ΑΜΑΝΤΟΣ, *Αθηνά* 27 (1915), Λεξικογρ. Αρχεῖον 46, έκαμε την ίδια υπόθεση, για να ερμηνεύσει και την παρουσία του τοπωνυμίου Τῶ Τσακόνω στην Κρήτη. Βλ. σχετικά CARATZAS, ό.π.π., σσ. 188, 194 και κυρίως 299.

5. Βλ. CARATZAS, ό.π.π., σ. 360 εξξ.

6. *Λαοί και φυλαί τής Μικρᾶς Ἀσίας*, Αθήνα 1922, σσ. 224-225.

7. Βλ. CARATZAS, ό.π.π., σ. 365 εξξ.

8. Χ. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗ, *Οί Τσάκωνες και ή Τσακωνιά, Συμβολή στην έρμηνεία τῶν ονομάτων και τοῦ ὀμώνυμου βυζαντινοῦ θεσμοῦ τῶν καστροφυλάκων*, Θεσσαλονίκη 1972, σσ. 147-148.

9. Εδώ ο PERNOT, όπως σχεδόν όλοι οι ερευνητές, συγχέει το σημερινό και υστεροβυζαντινό εθνικό Τσάκωνες - Τζάκωνες (Tsakoniens) με το επαγγελματικό τζέκωνες - τζάκωνες = στρατιώτες άνίκανοι οικονομικά να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις του βυζαντινού στρατιώτη, tsakones, βοηθητικοί πεζοί στρατιώτες θα λέγαμε σήμερα. Άλλες σημασίες του όρου τζάκωνες βλ. στο βιβλίο-μου *Les Tzakones*, passim.

forteresse, 'aurites', et on peut déduire de ce que dit Pachymère qu'ils étaient là avec femmes et enfants. Il est vraisemblable que le corps de Τσάκωνες a compris aussi des gens qui n'étaient pas de Tsakonie (cf. chez nous les 'Suisse'), mais le fait essentiel ne subsiste pas moins. Ces Tsakoniens ne sont pas, à vrai dire, ceux que nous connaissons aujourd'hui. Il serait en effet surprenant qu'une population manifestement guerrière soit devenue tout à fait pacifique et n'ait, à la différence des Maniotes et des Crétois, rien gardé des habitudes que ces textes laissent entrevoir. La Chronique de Monemvasie explique cette particularité. Les Tsakoniens ont occupé autrefois une région beaucoup plus étendue. Les témoignages linguistiques et historiques permettent de l'affirmer. Nos Tsakoniens, bergers, agriculteurs, commerçants, sont les pâtres et les campagnards dont parle la Chronique; ils constituent linguistiquement le dernier vestige d'un ensemble qui, jusqu'aux environs du Xe siècle au moins, a dû être beaucoup plus important et dans lequel il semble qu'on doive faire entrer les Maniotes». ¹⁰

Είναι φανερό πως και ο PERNOT νομίζει πως οι βυζαντινοί τζάκωνες - τζέκωνες των μεσαιωνικών κειμένων, στρατιώτες το επάγγελμα, είναι Πελοποννήσιοι. Παραξενεύεται λοιπόν βλέποντας τους σημερινούς απογόνους-τους να είναι φιλειρηνικοί και απόλεμοι και προσπαθεί να βρει κάποια εξήγηση για την εξαφάνιση της βυζαντινής στρατιωτικής παράδοσης των κατοίκων της Τσακονιάς - Κυνουρίας. Έτσι υποθέτει πως στο σημερινό γεωγραφικό όρο Τσακονιά περιλαμβανόταν παλιότερα και η Μάνη και πως η σήμερα ονομαζόμενη τσακονική διάλεκτος πρέπει να είχε παλαιότερα μεγαλύτερη έκταση. ¹¹

Αλλά και αν υποθέσουμε ότι ο κοινωνικός θεσμός της βεντέτας (μανιάτικα: γδικιωμός), γνωστός και αλλού, είναι πολεμική αρετή, ακόμα και αν η Μάνη περιλαμβανόταν παλαιότερα σε πλατύτερη περιοχή με το όνομα Τσακονιά, ¹² αυτό δεν εξηγεί παλαιότερο φιλοπόλεμο χαρακτήρα των Τσακόνων

10. H. PERNOT, *Introduction au dialecte tsakonien*, σ. 147.

11. Είναι αναμφισβήτητο ότι η τσακονική διάλεκτος είχε παλαιότερα μεγαλύτερη έκταση. Βλ. ΚΑΡΑΤΖΑΣ, ό.π.π., 230 εξξ., 349 εξξ. Το ότι όμως μια διάλεκτος ή ένα ιδίωμα μιλιέται σε μια μεγάλη περιοχή δεν έχει αναγκαστική συνέπεια την ομοιότητα του χαρακτήρα των ομοδιαλέκτων. Οι παλληκαράδες λ.χ. της περιοχής της Πάφου είναι διαφορετικοί στο χαρακτήρα από τους άλλους Κυπρίους, όπως και οι Σφακιανοί από άλλους γειτονές-τους.

12. Πρωγματικά χάρτες της εποχής της Βενετοκρατίας (μετά την τουρκική κατάκτηση) ονομάζουν Tzaconia sive Braccio di Maina ένα διοικητικό τμήμα που αρχίζει από τον Ίναχο ποταμό και περιλαμβάνει όλη την Αρκαδία και την ανατολική και μεσαία χερσόνησο της Πελοποννήσου. Αυτό όμως είναι γραφειοκρατικός όρος πολύ μεταγενέστερος της βυζαντινής εποχής. Βλ. ΚΑΡΑΤΖΑΣ, ό.π.π., 216 εξξ., 349 εξξ., 354 εξξ.

ως κατοίκων της Ν. Α. Πελοποννήσου: θα ήταν πραγματικά παράδοξο αν εκείνοι από τους Ίσάκονες που διατήρησαν το βυζαντινό-τους όνομα έχασαν το φιλοπόλεμο χαρακτήρα-τους, για τον οποίο μιλούν δήθεν τα μεσαιωνικά κείμενα, ενώ εκείνοι που έχασαν το παλαιό-τους όνομα διατήρησαν την πολεμική-τους αρετή. Στο βάθος και το Μάνη είναι μεσαιωνικό όνομα (κάστρον Μαΐνης) και το εκεί ομιλούμενο ιδίωμα, μόλο που διατηρεί ελάχιστα δωρικά στοιχεία και τοπωνύμια, δεν έχει μεγάλη σχέση με τα τσακόνικα, ούτε στους αρχαΐσμούς ούτε στους νεολογισμούς-του.

Η διαπίστωση του PERNOT, ο οποίος βρίσκει ότι οι σημερινοί κάτοικοι της κυνουριακής πια μόνο Τσακονιάς δεν έχουν ιδιαίτερη κλίση προς τα πολεμικά έργα, συνδυάστηκε από άλλους με μια γραφτή μαρτυρία που αναφέρεται σε όλο τον πελοποννησιακό πληθυσμό του 10. αιώνα. Απ' αυτήν βγήκε το συμπέρασμα πως όλοι οι Πελοποννήσιοι της εποχής αποστρέφονταν τον πόλεμο. Φυσικά, και οι κάτοικοι της Τσακονιάς μαζί, οι φιλοπόλεμοι κατ' άλλους. Ο Α. ΒΟΝ, συγγραφέας μονογραφίας για τη βυζαντινή Πελοπόννησο, συμπερασματικά, γράφει στο κεφάλαιο το αφιερωμένο στη στρατιωτική-της οργάνωση: «Nous devons nous contenter de ces quelques indications pour estimer les obligations militaires du Péloponnèse: on y recrutait des soldats réguliers et des contingents spéciaux, Mardaïtes ou Tsakonien destinés à la flotte ou aux forteresses. *Mais il faut signaler que la population n'est pas d'esprit guerrier.* Un des épisodes qui a le plus frappé les historiens modernes, avec raison, est celui que rapporte Constantin Porphyrogénète et où l'on voit la population se racheter du devoir militaire, préférant le versement d'une contribution au départ en campagne pour l'Italie: il révèle combien la population manifestait peu d'empressement pour se battre au Xe siècle. La faible résistance que l'Acrocorinthe offrit en 1147 ne contredit pas cette indication, et l'on comprend que les croisés non plus ne devaient pas rencontrer de forte résistance à leur arrivée en 1205. Seuls sont animés d'un esprit belliqueux les Tsakonien ou les habitants de la Laconie, aux dires de Pachymère, sans oublier bien entendu les tribus slaves du Taygète, toujours indociles, et les populations fortement slavisées des montagnes occidentales de l'Arcadie».¹³

Δε θα επιχειρήσω να εξετάσω όσα λένε οι άλλοι σύγχρονοι ιστορικοί, που τους έκαμε εντύπωση η έλλειψη πολεμικής αρετής των Πελοποννησίων του 10. αιώνα μ.Χ. Προτού όμως ερευνήσω τί πραγματικά σημαίνει «έλλειψη πολεμικού πνεύματος» του πολεπονησιακού πληθυσμού, θα ήθελα να

13. Α. ΒΟΝ, *Le Péloponnèse byzantin jusqu'à 1204*, Παρίσι 1951, σ. 118.

σημειώσω ότι ο Bon εξαιρεί από αυτή την κατηγορία τους «Tsakonienis ou habitants de la Laconie», που διαπνέονται, λέει, από πολεμικό πνεύμα.¹⁴ Η εξαίρεση αυτή που έρχεται σε αντίθεση με όσα διατύπωσε ο PERNOT σχετικά με τον ειρηνικό χαρακτήρα των κατοίκων της σημερινής Τσακονιάς οφείλεται σε μια παλαιά παρεξήγηση σύμφωνα με την οποία συνδέεται ετυμολογικά ο όρος τζάκονες (στον Πορφυρογέννητο τζέκωνες = στρατιώτες που πτώχευσαν και χρησιμοποιήθηκαν στο ομώνυμο τμήμα των απελατών ως φρουροί των κάστρων) με τον αρχαίο Λάκωνες ή *Εξωλάκωνες. Την αναγωγή του τζάκονες σε Λάκωνες κάνει ήδη ο Παχυμέρης προκειμένου να χαρακτηρίσει κατοίκους της Μονεμβασίας και της περιοχής-της, ενώ, εντελώς πρόσφατα, ο Χ. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ, ξεκινώντας από γλωσσικά δεδομένα, ισχυρίζεται ότι «οί μαρτυρίες τῶν μεσαιωνικῶν συγγραφέων . . . μᾶς ὑποχρεώνουν δίχως ἄλλο νὰ ἐντοπίσουμε στὴ δωρικὴ Πελοπόννησο τὴν ἐλληνικὴ χώρα ποὺ πρόσφερε τοὺς πρώτους ἱκανοὺς ἄνδρες στὰ πρῶτα σώματα τῶν τζεκώνων (του Πορφυρογέννητου). Καὶ δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀμφιβολία ὅτι ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ στρατολογήθηκαν ὡς καστροφύλακες ἦταν οἱ Τσάκωνες τῆς Κυνοῦριας.¹⁵ Ἰσάξια ὅμως μ' αὐτοὺς θέσῃ κατεῖχαν μέσα στὰ σώματα τῶν καστροφύλακων καὶ οἱ λοιποὶ Λάκωνες, οἱ Μανιάτες, οἱ Μονεμβασιῶτες καὶ ἄλλοι Λακωνικοὶ πληθυσμοὶ . . .».¹⁶ Στο ίδιο έργο, σ. 148, ο ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ εξακολουθεί: «Μποροῦμε τουλάχιστο νὰ εἴμαστε βέβαιοι ὅτι ὁ θεσμός (των τζεκώνων = φρουρῶν στα κάστρα) ξεκίνησε ἀπὸ τὶς δωρικὲς περιοχὲς¹⁷ τῆς

14. 'Ο.π.π. Πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι ο P. LEMERLE, «Esquisse pour une histoire agraire de Byzance: Les sources et les problèmes», *Revue historique*, Juillet-Septembre 1958, σ. 54, διχτυπώνει, με το δικιο-του, επιφυλάξεις ως προς εκείνα που γράφτηκαν σχετικά με το χαρακτήρα των Πελοποννησίων.

15. Βλ. βιβλιοκρισίες-μου στα *Ελληνικά*, 26 (1973) 370-376 και *BZ*, 68 (1975) 402-404.

16. ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ, ό.π.π., σ. 147.

17. Είναι περίεργη αυτή η αναφορά στις δωρικές περιοχές, με την οποία γίνεται προσπάθεια να ταυτισθεί η δήθεν πολεμική αρετή των βυζαντινών βοηθητικών στρατιωτών τσακόνων με τους αρχαίους Λάκωνες, που πάλι δήθεν απόγονοί-τους είναι οι τσάκονες αυτοί. Και όμως στην Πελοπόννησο Δωριείς είναι και οι Αργεῖοι και οι Μεσσήνιοι κ.ά. Το περιεργότερο όμως είναι πως οι Κυνοῦριοι = Τσάκονες (εθνικό) κατά τον Ηρόδοτο, VIII.73, αὐτόχθονες ἔοντες δοκέουσι μαῦνοι εἶναι Ἴωνες, ἐκδεδωρίευνται δὲ ὑπὸ τῶν Ἀργείων ἀρχόμενοι καὶ τοῦ χρόνου». Στάθηκαν όμως θύματα της ομοιότητας των ονομάτων Τσάκονες - Λάκωνες. Οι τελευταίοι είναι οι Λακεδαιμόνιοι Δωριείς. Αλλά ούτε όλοι οι Δωριείς είναι οργανωμένοι στρατιωτικά όπως οι αρχαίοι Λακεδαιμόνιοι, ούτε από τους μη Λακεδαιμόνιους Έλληνες λείπουν οι πολεμικές αρετές, όταν χρειάζεται να υπερασπιστούν τα ιερά-τους (Μαραθώνας!). Άλλωστε τί σχέση έχουν με τα προχριστιανικά ελληνικά φύλα οι χριστιανοί κάτοικοι του Βυζαντίου το 10. αι. μ.Χ., ως προς την οργάνωση και τις επιδόσεις-τους; Μήπως όμως και αρχαίοι Δωριείς, πέρα από τους Σπαρτιάτες, δεν

Πελοποννήσου, αφού πρέπει να παραδεχτούμε ότι οί Λάκωνες στρατολογήθηκαν από τους πρώτους όρεινούς πληθυσμούς για να άπαρτίσουν τά σώματα των καστροφυλάκων.¹⁸

Σε βιβλίο-μου που δημοσιεύτηκε πρόσφατα¹⁹ νομίζω ότι αποδεικνύω πως ο βυζαντινός όρος τζάκωνες (τζέκωνες στον Πορφυρογέννητο και αλλού) δεν έχει καμιάν ετυμολογική σχέση με το Λάκωνες ή *Εξωλάχκωνες ούτε ξεκινά από τη σήμερα λεγόμενη τσακονική διάλεκτο (τράχωνες>τσάκωνες!). Ο όρος είναι περιγραφικός του επαγγέλματος του βοηθητικού στρατιώτη αρχικά, είναι το διάκωνες, από μετακλασικό διάκων, αρχαίο διάκονος = υπηρέτης. Από το διάκων εξηγείται γλωσσικά και το τζάκων και οι τζέκωνες του Πορφυρογέννητου που ο θεσμός-τους παρουσιάστηκε πριν από το 10. αι. στα μικρασιατικά σύνορα του βυζαντινού κράτους, όπου υπήρχε εμβρυακά και παλαιότερα και συστηματοποιήθηκε και εξαπλώθηκε αργότερα προς τη Δύση, όπου ο όρος σώζεται ακόμα και σήμερα με διάφορους τύπους και σημασίες, ως προσηγορικό, ανθρωπωνύμιο και τοπωνύμιο. Για λόγους ιστορικούς ο όρος διατηρήθηκε πιο γνωστός στην Πελοπόννησο, όπου, εξαιτίας της ιδιόμορφης δωρικογέννητης διαλέκτου που μιλιέται στην Κυνourία, παλιότερα και νοτιότερα ταυτίσθηκε με το αρχαίο Λάκωνες, χωρίς αυτό να έχει καμιά σχέση με στρατιωτικές κλίσεις ή με το . . . δωρικό χαρακτήρα των κατοίκων της περιοχής. Πρόκειται λοιπόν για ανύπαρκτο ζήτημα που τέθηκε ως πρόβλημα στον εγκέφαλο των λογίων από τον Παχυμέρη και ύστερα στον αιώνα μας από κακώς εννοούμενο εθνικισμό: Δεν έφτανε πως οι Πελοποννήσιοι της περιοχής μιλούσαν διάλεκτο που συνδέεται στενότερα παρά κάθε άλλη με τα αρχαία δωρικά, έπρεπε και το ίδιο το όνομά-τους να είναι το όνομα της ντόπιας αρχαίας φυλής. Κρίμα που δε σώθηκαν και οι αρχαίοι Οπούντιοι Λοκροί και οι Άβαντες και τόσοι άλλοι!

Με όσα είπαμε παραπάνω νομίζω πως δεν πρέπει να εξαιρούμε τους κατοίκους της περιορισμένης σημερινής ή της πιο μεγάλης σε έκταση παλιότερης Γσακονιάς από τους υπόλοιπους μεσαιωνικούς Πελοποννησίους ως προς την κλίση ή αποστροφή-τους προς τα πολεμικά έργα. Και ο καλύτερος τρόπος για να διαφωτίσουμε το ζήτημα αυτό, δηλ. το χαρακτήρα των βυζαντινών

επιδόθηκαν σε έργα πολιτισμού πνευματικού και καλλιτεχνικού και όχι στρατιωτικά;

18. Ο όρος καστροφύλαξ, που ο ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ χρησιμοποιεί και στον υπότιτλο του βιβλίου-του, είναι ακυριολεξία. Στους βυζαντινούς σημαίνει «άρχοντας κάστρου» (συχνά = οχυρωμένης πόλης). Οι τσάκωνες είναι απλά μέλη της φρουράς των κάστρων, στρατιώτες ανίκανοι να υποβληθούν στα έξοδα του πολέμου, που έπρεπε να καταβάλουν μόνοι-τους, όχι το κράτος.

19. *Les Tzacones*, Βερολίνο - Ν. Υόρκη, De Gruyter, 1976.

Πελοποννησίων, θα ήταν να ξεκινήσουμε απ' όσα σχετικά μας παραδίδουν τα κείμενα της εποχής.

Ο Κ. Πορφυρογέννητος, στο *De administrando imperio*,²⁰ αναφέρει το ακόλουθο περιστατικό: «Ίστέον ὅτι καὶ πάλιν ἐπὶ Ρωμανοῦ δεσπότη, βουλευθέντος ταξιδεῦσαι τοὺς Πελοποννησίους ἐν Λαγουβαρδία (= Λογγοβαρδία της Ιταλίας), τοῦ πρωτοσπαθαρίου Ἰωάννου τοῦ Πρωτεύοντος ἐν Πελοποννήσῳ τότε στρατηγοῦντος . . ., ἤρετίσαντο οἱ αὐτοὶ Πελοποννησαῖοι μὴ ταξιδεῦσαι, ἀλλὰ δοῦναι ἱππάρια χίλια ἐστρωμένα καὶ χαλινωμένα καὶ λογάριον κεντηνάριον ἓν, ἅτινα μετὰ πολλῆς προθυμίας παρέσχον».

Αυτό είναι το χωρίο που οδήγησε τους νεώτερους ερευνητές να συμπεράνουν ότι οι Πελοποννήσιοι δεν είχαν κλίση προς τον πόλεμο, μια και προτίμησαν να προσφέρουν ἄλογα και χρήματα παρά να συμμετάσχουν προσωπικά στην εκστρατεία.

Η πρώτη παρατήρηση που έχουμε να κάνουμε είναι πως ο Πορφυρογέννητος δεν κάνει καμιά διάκριση ανάμεσα στους Πελοποννησίους, δε λέει λ.χ. ότι οι Τσάκονες²¹ αποτέλεσαν εξαίρεση και «ἐταξίδευσαν ἐν Λαγουβαρδία» ως πιο φιλοπόλεμοι από τους άλλους κατοίκους της χερσονήσου. Ὡστε ὅλοι οι Πελοποννήσιοι κράτησαν την ίδια ακριβώς στάση πάνω στο ζήτημα της εκστρατείας. Σημαίνει αυτό πως το ἔκαμαν από μαλθακότητα, από ἔλλειψη φιλοπόλεμου πνεύματος;

Αν δούμε το ζήτημα από πιο κοντά, αν καταφύγουμε δηλ. και σε άλλα κείμενα της εποχής, θα διαπιστώσουμε ότι όσα γράφουν οι νεώτεροι ιστορικοί για μη πολεμικό χαρακτήρα των Πελοποννησίων, όλων χωρὶς καμιάν εξαίρεση, δε στηρίζονται στην παραμικρή πραγματική βάση.

Πραγματικά, ο Πορφυρογέννητος, *De administrando imperio*, 232, μαρτυρεί: «Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας τοῦ κυροῦ Ρωμανοῦ τοῦ βασιλέως, στρατηγῶν ὁ πρωτοσπαθάριος Ἰωάννης ὁ Πρωτεύων εἰς τὸ αὐτὸ θέμα (= της Πελοποννήσου), ἀνήγαγε πρὸς τὸν κύριν Ρωμανὸν περὶ τε τῶν Μηλιγγῶν καὶ τῶν Ἐξεριτῶν²² ὅτι ἀποστατήσαντες οὐ πείθονται τῷ στρατηγῷ, οὔτε βασιλικῇ κελεύσει ὑπείκουσι, ἀλλ' εἰσὶ ὥσπερ αὐτόνομοι καὶ αὐτοδέσποτοι, καὶ οὔτε παρὰ τοῦ στρατηγοῦ δέχονται ἄρχοντα, οὔτε συνταξιδεῖν αὐτῷ ὑπείκουσιν, οὔτε ἄλλην τοῦ δημοσίου δουλείαν ἐκτελεῖν πείθονται».

20. Ἐκδ. G. Moravesik - R. Jenkins, Βουδαπέστη 1949, σ. 256.

21. Στο *De Cerimoniis*, Bonn, I 695-696, αναφέρει τον ὅρο τζέκωνες ως στρατιῶτες που ἀπαντελῶς ἐξαποροῦσιν, δηλ. πάμπτωχους, δεν τους εντοπίζει ὅμως στην Πελοπόννησο.

22. Πρόκειται για τα σλαβικά φύλα, γνωστά και από άλλες πηγές, που κατά το Χρονικό της Μονεμβασίας, είχαν εγκατασταθεῖ ἀπὸ το τέλος του 6. αι. στις περιοχές του Ταυγέτου και του Ἑλούς.

Είναι φανερό πως τα δύο αυτά χωρία του Πορφυρογέννητου αναφέρονται στην ίδια εποχή (μεταξύ 924 και 927 μ.Χ.),²³ και τα περιστατικά που μνημονεύουν βρίσκονται σε αλληλοεξάρτηση: Από το ένα μέρος οι Σλάβοι της Πελοποννήσου, ιδιαίτερα εκείνοι που είχαν εγκατασταθεί στη Λακωνία (Ταΰγετος και περιοχή-του, Έλος και τα γύρω),²⁴ επαναστατούν κατά της βυζαντινής εξουσίας, όπως είχαν κάνει έναν αιώνα πρωύτερα οι ομόφυλοί-τους της Β. Δ. Πελοποννήσου και απείλησαν την ίδια την Πάτρα.²⁵ Αρνούνται να εκτελέσουν οποιαδήποτε διαταγή του στρατηγού του θέματος που είναι ο Ιωάννης ο Πρωτεύων και να πάρουν μέρος μαζί-του σε εκστρατεία. Από το άλλο μέρος, την ίδια ακριβώς εποχή και οι Έλληνες της Πελοποννήσου προτιμούν να συμβάλουν οικονομικά για την πραγματοποίηση της ίδιας αυτής εκστρατείας, παρά να συμμετάσχουν προσωπικά. Οφείλεται αυτό, όπως νομίσθηκε, στον απόλεμο χαρακτήρα-τους;

Η στάση αυτή των κατοίκων της χερσονήσου είναι από τις φυσικότερες, αφού και ο ίδιος ο αυτοκράτορας καταλαβαίνει τον κίνδυνο που αποτελούν οι Σλάβοι του θέματος και δέχεται την οικονομική και όχι προσωπική συμβολή των Πελοποννησίων στην εκστρατεία, δηλ. αρνείται να απογυμνώσει τη χώρα από τους νομιμόφρονες υπερασπιστές-της και να την αφήσει στη διάκριση των ατίθασων και αρπακτικών παρείσακτων Σλάβων.

Πραγματικά και ο Πορφυρογέννητος και άλλες πηγές μας πληροφορούν πως οι Σλάβοι που κατέβηκαν στην Πελοπόννησο, ιδιαίτερα οι Μηλιγγοί και οι Εξερίτες της Λακωνικής, επαναστατούν συχνά κατά της βυζαντινής εξουσίας και ταλαιπωρούν τους ντόπιους με φόνους, αρπαγές και λεηλασίες.

Στο *De administrando imperio*,²⁶ λ.χ., διαβάζουμε: «Ἐπὶ δὲ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ υἱοῦ Θεοφίλου, ἀπεστάλη ὁ πρωτοσπαθάριος Θεόκτιστος . . . ἐν τῷ θέματι Πελοποννήσου μετὰ δυνάμεως καὶ ἰσχύος πολλῆς . . . τοῦ πολεμῆσαι καὶ καθυποτάξαι αὐτοὺς» (= τους Σλάβους).²⁷ Στο ίδιο έργο, 234, μαρτυρείται: «Ἐπεὶ δέ, καθὼς προεῖρηται, εἰσῆλθον οἱ Σκλαβησιᾶνοι (= Βούλγαροι) ἐν τῷ θέματι Πελοποννήσου, δεδιὼς ὁ βασιλεὺς, ἵνα μὴ καὶ

23. Βλ. CARATZAS, ό.π.π., σ. 205.

24. Η επαναστατικότητα των φύλων αυτών ανάγκασε τους Βυζαντινούς να εγκαταστήσουν στην περιοχή πυκνά φυλάκια τζακόνων (= φρουρών οχυρωμένων επίκαιρων θέσεων) και να δώσουν στη χώρα το όνομα Τζακονία (αρχικά: τζακονίαι, κατά το Χρονικό της Μονεμβασίας, βλ. CARATZAS, ό.π.π., passim, ιδιαίτερα, σ. 212 εξξ.) και στους λογίους να συνδέσουν το όνομα αυτό με τους Λάκωνες.

25. Βλ. CARATZAS, ό.π.π., σ. 209 με βιβλιογραφία.

26. Έκδ. Moravesik - Jenkins, 232.

27. Ηβ. ΣΤΙΑΠ.. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗ, *Βυζαντινὰ Μελέται*, VI, Θεσσαλονίκη 1947, (= Οἱ Σλάβοι ἐν Πελοποννήσῳ . . .). - S. CARATZAS, *Les Tzacones*, σ. 204.

αὐτοί, προστεθέντες τοῖς Σλάβοις (= στους Σλάβους που είχαν εγκατασταθεῖ παλιότερα στη χερσόνησο), παντελῇ ἐξολόθρευσιν τοῦ θέματος ἐργάσωνται, ἐποίησεν αὐτοῖς χρυσοβούλλιον τοῦ τελεῖν αὐτοὺς πάντα ὡς καὶ πρότερον»,²⁸ δηλ. δε θέλησε να τους αυξήσει τη φορολογία, ὅπως ἐζήτησε ο στρατηγός του θέματος. Ο ἴδιος ο Πορφυρογέννητος, ὁ.π.π., 232, γράφει: «Οἱ τοῦ θέματος Πελοποννήσου Σλάβοι, ἐν ταῖς ἡμέραις Θεοφίλου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Μιχαήλ, ἀποστατήσαντες γεγόνασιν ἰδιόρρυθμοι, λεηλασίας καὶ ἀνδραποδισμοὺς καὶ πραιίδας καὶ ἐμπρησμοὺς καὶ κλοπὰς ἐργαζόμενοι».

Στο Βίο του Νίκωνος του Μετανοεῖτε²⁹ διαβάζουμε για τους Μηλιγγούς: «Ἄνδρες αἰμοφορεῖς καὶ φόνιον πνέοντες, πόδας τε κεκτημένοι εἰς κακίαν τρέχοντας καὶ μηδὲν ἄλλο εἰδότες ἢ μόνον τὸ ληστεύειν αἰεὶ καὶ τὰ ἀλλότρια ἐπισπᾶσθαι . . . Ἐπιστάντες λογχοφόροι τοῖς οἰκοῖς καὶ τοῖς αἰπολίαις . . . εἰς πέρας ἤγαγον τὸ πονηρὸν βούλευμα καὶ τὰ θρέμματα ληστρικῶς ἀφελόμενοι πρὸς τὴν σφῶν πατρίδα ἀπήγαγον, δίκην ἀγρίων θηρῶν σπαράξαι βουλόμενοι». Καὶ παρακάτω, σ. 183, ὅπου γίνεται λόγος για ληστείες που γίνονται σε μετόχι, ἀναφέρεται: «Ἄνδρες τινὲς τῶν ὁμορούντων τῷ πολλάκις μνημονευθέντι μετοχίῳ βαρβαρικώτερον διακείμενοι, κλέμμασί τε χαίροντες καὶ ληστεῖαις καὶ μαιφονίαις . . .». Το μετόχι αὐτό, μαζί με ἓνα ἄλλο, βρίσκονται στο Σκλαβοχώρι καὶ στο Παρόρι, κοντὰ στη Λακεδαίμονα (= Σπάρτη). Το ὄνομα των χωριῶν δείχνει ποιας ἐθνικότητος γείτονες ἔχουν τὰ μετόχια καὶ ποια εἶναι ἡ διαγωγή-τους.³⁰

Ο Ρωμανός Ι ο Λεκαπηνός (919-944), ἔχοντας να κάνει με τόσο ἀτίθασους παρείσακτους Σλάβους, ἀναγκάζεται, θέλοντας καὶ μὴ, να φανεῖ ἀνεκτικός καὶ μαλακός ἀπέναντί-τους για να εξασφαλίσει τὴν ἡσυχία στο ἐσωτερικὸ του ἀπὸ παντοῦ ἀπειλούμενου σημαντικοῦ στρατιωτικὰ θέματος αὐτοῦ.³¹ Ἐτσι, ὅταν ο στρατηγός του Ρωμανοῦ Κρινίτης Αροτράς, ἐρεθισμένος κατὰ των Μηλιγγῶν καὶ Ἐξεριτῶν που είχαν ἐπαναστατήσει, τους διπλασίασε το φόρο υποτέλειας μετὰ τὴν υποταγή-τους, ο αὐτοκράτορας ἀκυρώνει τὴν ἀπόφαση αὐτὴ του οἰζύθυμου στρατηγοῦ-του.

Εἶναι λοιπὸν λογικὸ να δεχτοῦμε πως οἱ κάτοικοι τῆς βυζαντινῆς Πελοποννήσου ολόκληρης, μαζί με τὴ λακωνικὴ, ἀρνοῦνται να ἐκστρατεύσουν

28. Πβ. CARATZAS ὁ.π.π., σ. 209. - Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, «Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι. Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ», Ἀθῆναι 1945, σ. 52 ἐξῆ.

29. Βλ. Μ. ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Βίος, εἰκονογραφία, θαύματα . . . Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε*, Ἀθῆναι 1933, σσ. 172-173.

30. Βάρβαροι, φονιάδες, ληστές, κλέφτες. Πβ. CARATZAS, ὁ.π.π., σ. 220. - ΖΑΚΥΘΗΝΟΥ, ὁ.π.π., σ. 53 ἐξῆ.

31. Βλ. CARATZAS, ὁ.π.π., σ. 204

στην Ιταλία, επειδή είναι από χαρακτήρα απόλεμοι, δειλοί; Όταν ξέρουν πως οι Σλάβοι γείτονές-τους αρνούνται να υπακούσουν στο στρατηγό και να συμμετάσχουν στην ίδια αυτή εκστρατεία, πώς οι ντόπιοι κάτοικοι της χερσονήσου θα παρατούσαν τις οικογένειες και την περιουσία-τους στη διάκριση τέτοιων αρπακτικών και «μιαιφόνων» γειτόνων για να καταβάλουν εχθρούς στη μακρινή Λαγουβαρδία (αλλού Λογγιβαρδία = Ν. Ιταλία);

Δεν είναι λοιπόν από φιλειρηνική διάθεση που πληρώνουν για να μη στρατευθούν, παρά από φόβο για τη ζωή των οικογενειών-τους και την περιουσία-τους, που πρέπει να μένουν στον τόπο-τους για να τις υπερασπίσουν, στην ανάγκη με τα όπλα. Με αυτά τα δεδομένα ο χαρακτηρισμός των Πελοποννησίων της βυζαντινής αυτής περιόδου (10. αι.) ως απόλεμων δείχνει πως οι νεώτεροι ιστορικοί που δέχονται την άποψη αυτή θέτουν ένα ζήτημα που στην ουσία δεν υπάρχει.

Ψευδοπρόβλημα θέτουν και οι νεώτεροι ερευνητές που απορούν πώς οι «φιλοπόλεμοι», οι επαγγελματίες στρατιώτες της βυζαντινής πελοποννησιακής Τσακονιάς, κατάντησαν σήμερα φιλήσυχοι αγρότες και βοσκοί. Το πρόβλημα αυτό δημιουργήθηκε γιατί ο όρος τσάκωνες (τζέκωνες), που αρχικά σημαίνει «φύλακες κάστρων», είναι δηλαδή βυζαντινός επαγγελματικός όρος, σήμερα χρησιμοποιείται ως εθνικός, που μ' αυτόν δηλώνονται σήμερα οι κάτοικοι μέρους της αρχαίας Κυνουρίας, οι οποίοι μιλούν και την αρχαιότερη νεοελληνική διάλεκτο, απόγονο της Λακωνικής, που δεν την ισοπέδωσε η ελληνιστική Κοινή. Για το λόγο ακριβώς αυτό και έγινε σύνδεση με τους αρχαίους Λακεδαιμονίους (ή Λάκωνες), με τους πολεμικούς Δωριείς των σημερινών και βυζαντινών Τσακόνων και δικαιολογήθηκε η ετυμολογία Τσάκωνες < Λάκωνες ή *Εξωλάκωνες.

Για το ψευδοπρόβλημα αυτό έχουμε να παρατηρήσουμε λοιπόν σε γενικές γραμμές ανακεφαλαιωτικά τα ακόλουθα:

Οι τσάκωνες, που αναφέρονται πρώτη φορά από τον Πορφυρογέννητο ως τζέκωνες, είναι ξεπεσμένοι οικονομικά στρατιώτες και χρησιμοποιούνται ως φύλακες αρχικά οχυρωμένων συνοριακών θέσεων, μαζί με τους απελάτες, που αποτελούν τμήμα-τους. Δεν έχουν σχέση με την Πελοπόννησο, όπου πρέπει να παρουσιάζονται για πρώτη φορά τον 9. αι. μ.Χ., όταν η χερσόνησος αυτή αποτέλεσε ξεχωριστό θέμα εξαιτίας της στρατηγικής σημασίας που απόχτησε τότε.³² Το Χρονικό της Μονεμβασίας, σε μεταγενέστερη από τα γεγονότα που αναφέρει σύνταξή-του, μας αναφέρει για πρώτη φορά τον όρο

32. Την απειλούσαν στο εσωτερικό οι παρείσακτοι Σλάβοι και στο εξωτερικό οι Άραβες της Κρήτης.

«τζακονίαι» σε πληθυντικό, που σημαίνει φυλάκια, όπου έχουν εγκατασταθεί ως φρουροί τζάκονες. Για ειδικούς λόγους που αναφέρουμε αλλού³³ πολλές τζακονίες ιδρύθηκαν στη Μονεμβασία και στις γειτονικές-της περιοχές. Αργότερα ολόκληρη η νοτιοανατολική Πελοπόννησος ονομάστηκε Τζακονία και οι κάτοικοί-της Τζάκονες (αρχικά ως παρατσούκλι) και Τζακονίται. Τέτοιοι Τζάκονες (= φρουροί οχυρών) υπάρχουν και αλλού, όπως υπάρχουν και τζακονίαι, αλλά οι Πελοποννήσιοι έγιναν περισσότερο γνωστοί, γιατί, εκτός από το μεγάλο αριθμό-τους, το όνομά-τους συνδέθηκε, ήδη από τον Παχυμέρη, με τους Λάκωνες και γιατί είχαν το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό να μιλούν διάλεκτο που συνδεόταν άμεσα με την παλαιά νεολακωνική και μάλιστα σε έκταση μεγαλύτερη από τη σημερινή (ώς τα Βάτικα).

Για τον πολεμικό χαρακτήρα των αρχικά βυζαντινών στρατιωτών τζακόνων δεν έχουμε συγκεκριμένες πληροφορίες. Πρέπει να εποίκιλλε κατά περιοχές, αποστολές και χρονικά. Ξέρουμε απάνω κάτω τις αποστολές που τους ανέθεταν αρχικά και την εξέλιξή-τους ως το τέλος της βυζαντινής περιόδου (φύλακες συνοριακών οχυρωμένων θέσεων, αστυνομικοί πόλεων, ελαφρά οπλισμένοι πεζοί, πολιτοφύλακες, ανακτορικοί φρουροί). Αρχικά χρησιμοποιούσαν στα σύνορα τη χωσιά για να αιχμαλωτίσουν αντιπάλους και να πάρουν πληροφορίες. Όσοι από τους τζάκονες αυτούς στάθηκαν, στην αρχική φάση του θεσμού, κανονικοί στρατιώτες που ξέπεσαν και έγιναν συνεργάτες των απελατών, δηλ. αποτέλεσαν τμήμα-τους, πρέπει να είχαν κάπως σκληρό πολεμικό χαρακτήρα, όπως ταίριαζε στο σώμα που εντάχθηκαν, για τη σκληρότητα και την πολεμικότητα του οποίου έχουμε μαρτυρίες από το ακριτικό έπος και άλλες βυζαντινές πηγές.³⁴ Οι τζάκονες όμως αυτοί δεν είναι Πελοποννήσιοι. Επομένως ό,τι και αν λέγεται για το χαρακτήρα-τους δεν αφορά τους κατοίκους της Πελοποννήσου.

Από το δεύτερο μισό του 13. αι. όμως έχουμε μαρτυρίες ότι ο Μιχαήλ VIII ο Παλαιολόγος εγκαθιστά στην Κωνσταντινούπολη και παρέχει προνόμια σε ελαφρά οπλισμένους στρατιώτες, τζάκονες, με τους οποίους επανδρώνει, μαζί με Γασμούλους, το στόλο-του. Οι πεζοναύτες αυτοί, όπως θα λέγαμε σήμερα, προέρχονται και από άλλες παραλιακές χώρες³⁵ και από την Πελοπόννησο. Είναι φανερό ότι πρόκειται για εξοικειωμένους με τη θαλασσινή ζωή ανθρώπους, όπως είναι οι ναυτικοί κάτοικοι της Μονεμβασίας και

33. CARATZAS, *Les Tzakones*, 212 εξξ. και passim.

34. Βλ. CARATZAS, ό.π.π., σ. 182 εξξ. και passim.

35. Ό.π.π., σ. 49. Δεν είναι χωρίς σημασία ότι δεν παρέχονται προνόμια, μαζί με άλλους, και σε κατοίκους της νότιας Τζακονίας, που δεν πρέπει να θεωρούνται καλοί πεζοναύτες. Βλ. CARATZAS, ό.π.π., σ. 59, 349 εξξ.

των πλησιόχωρων παράλιων πληθυσμών. Τους προνομιούχους αυτούς πεζοναύτες ο Παχυμέρης τους χαρακτηρίζει ως «άξίαν τριβήν έν πολέμοις έχοντας»,³⁶ ο Γρηγοράς³⁷ «λαόν έν τοίς όπλοις θαλάττιον». Πρόκειται και εδώ όχι για Πελοποννησίους του 10. αι. παρά για μερικούς κατοίκους παραθαλάσσιας περιοχής της Πελοποννήσου του τέλους του 13. αι., που για λόγους ιστορικούς επιδόθηκαν με επιτυχία στη ναυτική ζωή, όπως συνέβη και με Γασμούλους διάφορων παράλιων περιοχών μετά τη φραγκική κατάκτηση.

* *

Απ' όσα αναφέρθηκαν στο άρθρο τούτο μπορούμε να συμπεράνουμε με βεβαιότητα ότι εκείνα που ειπώθηκαν για τον πολεμικό ή τον απόλεμο χαρακτήρα των βυζαντινών Πελοποννησίων ή μέρους-τους, των Τζακόνων, αποτελούν ψευδοπρόβλημα που γεννήθηκε στον εγκέφαλο νεώτερων ιστορικών που δεν ερεύνησαν το σύνολο των πηγών ή στηρίχθηκαν σε λανθασμένη ετυμολογία του όρου τσάκονες και σε ταύτιση του μεταγενέστερου επαγγελματικού αυτού βυζαντινού όρου με τον υστεροβυζαντινό εθνικό προς το σύνολο των Πελοποννησίων. Τώρα μπορούμε να πούμε:

1. Οι βυζαντινοί Πελοποννήσιοι αρνούνται το 10. αι. να πάρουν μέρος στην εκστρατεία που κάνει ο αυτοκράτορας στην Ιταλία όχι εξαιτίας τουφυγοπόλεμου χαρακτήρα-τους, παρά γιατί θέλουν να μείνουν στον τόπο-τους και, στην ανάγκη, να πολεμήσουν κατά των επαναστατημένων εκεί Σλάβων, οι οποίοι είχαν αρνηθεί να λάβουν μέρος στην ίδιαν αυτή εκστρατεία. Τη στάση των Πελοποννησίων υπαγορεύει τη συγκεκριμένη αυτή στιγμή το συμφέρον-τους, η ανάγκη να υπερασπίσουν την περιουσία και τις οικογένειές-τους και όχι ένας καταρτιστικός του χαρακτήρα-τους φόβος του πολέμου. Αυτό το κατάλαβε και ο αυτοκράτορας που από το ένα μέρος, πιο πολιτικά από τον οξύθυμο στρατηγό-του, έδειξε επιείκεια κατά των Σλάβων και τους ελάττωσε τους φόρους, από το άλλο δέχτηκε να μην μετάσχουν προσωπικά οι ντόπιοι, πιστοί στο κράτος Πελοποννήσιοι, παρά να συμβάλουν οικονομικά στην εκστρατεία και να μείνουν, για κάθε ενδεχόμενο, στον τόπο-τους.

2. Είναι άτοπο να σχετίζουμε τη στάση των Πελοποννησίων του 10. μ.Χ. αιώνα με όσα άλλα αναφέρονται από τον Πορφυρογέννητο ή από συγγραφείς του 13. αι. και ύστερα σχετικά με τους τζάκονες - τσάκονες. Ο όρος αυτός, που με τη διαλεκτική μορφή τζέκωνες απαντά για πρώτη φορά στον Πορφυρογέννητο, αναφέρεται σε στρατιώτες που πτώχευσαν και δεν είναι

36. Βλ. ό.π.π., 49.

37. Πβ. ό.π.π., 54.

ικανοί παρά να χρησιμοποιούνται σε βοηθητικές υπηρεσίες. Οι στρατιώτες αυτοί δεν πρωτοπαρουσιάστηκαν στην Πελοπόννησο, ούτε γενικά αναφέρονται ως ιδιαίτερα φιλοπόλεμοι πληθυσμοί ορισμένης περιοχής. Για λόγους ιστορικούς χρησιμοποιήθηκαν, κατά τις πιθανότερες ενδείξεις, από τον 9. αι. και στην Πελοπόννησο, ιδίως τη νοτιοανατολική, και πήραν το όνομά-τους αρχικά ως παρατσούκλι επαγγελματικό. Αργότερα, επειδή η περιοχή αυτή είχε πολλές τζακονίες (= φυλάκια στρατιωτικά) ονομάστηκε Τζακονία και το Τζάκονες ή Τζακονίται πήρε περιεχόμενο εθνικό (κάτοικος της Τζακονίας). Η εξωτερική φωνητική συγγένεια της λέξης με το αρχαίο δῆθεν Λακωνία (στην πραγματικότητα Λακεδαίμων) και η διάλεκτος που μιλιέται εκεί έδωσαν αφορμή στον Παχυμέρη και άλλους συγγραφείς από το 13. αι. ως σήμερα να συνδέουν το αρχαίο Λάκωνες, τη διάλεκτό-τους και τη στρατιωτική αρετή των κατοίκων της αρχαίας Λακεδαίμονος με το βυζαντινό τζάκονες και να δημιουργούν πρόβλημα στην πραγματικότητα ανύπαρκτο.

Ό,τι σχετικό λοιπόν έχει γραφτεί ως σήμερα είναι άστοχο και άσκοπα χύθηκε τόσο μελάνι. Άλλωστε ούτε όμοιοι με αρχαίους κοσμοκατακτητές Ρωμαίους είναι οι σημερινοί κιθαρωδοί Ιταλοί, ούτε οι γεωργοί, βοσκοί και έμποροι της σημερινής και βυζαντινής Τσακονιάς έχουν ετυμολογική σχέση ή ομοιότητα στρατιωτικής οργάνωσης, και του χαρακτήρα που αυτή γεννά, με τους Λακεδαιμονίους των Θερμοπυλών και άλλων ιστορικών γεγονότων της κλασικής αρχαιότητας.